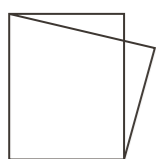

Forskningsintegritet og videnskabens etos

– om redeskideri og ansvarlig forskningspraksis

Morten Dige, lektor, ph.d.,
rådgiver for ansvarlig
forskningspraksis og
forskningsfrihed på Arts,
Aarhus Universitet

I artiklen diskuterer jeg aktuelle udviklinger i den danske universitetsforskning, der sætter forskningsintegriteten under pres. Baggrunden er den seneste "oprustning" på området i form af regelsæt og procedurer til styrkelse af ansvarlig forskningspraksis. Artiklen diskuterer forholdet mellem normer og modnormer for videnskabelig forskning med inddragelse af en nylig sag om tvivlsom forskningspraksis på Aarhus Universitet.

1. Indledning

Som påpeget i indkaldelsen til dette temanummer er ansvarlig forskningspraksis positivt ladet og umuligt at være modstander af. Når alle forskere ikke lever fuldt op til den hele tiden, skyldes det derfor meget sjældent ond vilje eller indolens. Men for det første kan det til tider være vanskeligt at afgøre, hvad det vil sige i konkrete sammenhænge at opføre sig ansvarligt, og for det andet kan man som forsker opleve sig stillet i mere end én ansvarsrelation ad gangen.

Jeg vil i det følgende forsøge at kaste lys over udvalgte dele af begge disse forhold. Det vil jeg først gøre ved at indkredse begrebet om forskningsintegritet og nærmere bestemt forskningsprocessens integritet. Dernæst vil jeg udpege

Når vi taler om **ansvarlig forskningspraksis**, kan man med fordel skelne mellem tre ansvarsdimensioner.

nogle aktuelle forskydninger i universitetsforskningen som en væsentlig forklaring på de former for pres på ansvarlig forskningspraksis, som opleves og italesættes som et stigende problem. Med henblik på at styrke bevidstheden om, hvad der er på spil (under pres), vil jeg på den baggrund diskutere to idealtyper af forskningsinstitutioner og dertil hørende logikker, værdigrundlag og professionsforståelser. I den sammenhæng vil jeg præsentere og analysere en nylig sag om forskningsintegritet fra Aarhus Universitet, den såkaldte "redeskidersag". Jeg slutter af med nogle overvejelser om, hvilke modforholdsregler der giver den bedste beskyttelse mod de beskrevne pres på forskningsintegriteten. Artiklens overordnede mål er således at søge svar på, hvad der karakteriserer de aktuelle

pres på forskningsintegritet og god videnskabelig praksis, og den vil gøre gældende, at de ændrede vilkår for universitetsforskning, i særdeleshed hvad angår ansættelse og finansiering, kalder på kritisk eftertanke i universiteternes (og andre vidensinstitutioners) fagmiljøer og ledelsesfora.

2. Forskningsprocessens integritet

Når vi taler om ansvarlig forskningspraksis, kan man med fordel skelne mellem tre ansvarsdimensioner. Forskeren har et ansvar over for selve forskningsprocessen, over for forskningens genstand (i særdeleshed når denne genstand er mennesker og andre bevidste væsener) og endelig i forhold til samfundsudviklingen (Fink 2003). Jeg vil her koncentrere mig om den første dimension, hvor

begrebet om forskningsintegritet synes særlig vigtigt.

At sige om noget, at det besidder integritet, vil i almindelighed sige, at det udgør en uspoleret, sammenhængende, forholdsvis veldefineret helhed, som tillige kan mønstre en passende modstandskraft mod desintegrerende påvirkninger. Det indebærer derfor i reglen en normativ ide om ukrænkelighed: noget, man ikke *bør* bryde ind i på måder, der får entiteten til at ophøre med at være en genuin entitet af den pågældende slags. Integritet i forhold til forskningsprocessen indebærer i det lys, at processen ikke udsættes for forskningsfremmede eller forskningsfjendske indgreb. Men den indebærer også, at deltagerne i processen besidder en forholdsvis stærk etos

forstået som en intern, fælles bevidsthed om og bekendelse til visse normative forestillinger. En god forskningspraksis er præget af, at forskerne holder hinanden fast på veletablerede videnskabelige standarder og ikke lader sig friste til at gå på kompromis med dem.

Standarder for forskningsintegritet har historisk mestendels været implicite, uformelle og lokale, men med *Den danske kodeks for integritet i forskning* etableredes i 2014 en mere formel og almen standard for god forskningspraksis på danske universiteter (Uddannelses- og Forskningsministeriet 2014). Kodeksen formulerer tre principper for integritet i forskning: *ærlighed, gennemsigtighed og ansvarlighed* og en række standarder for ansvarlig forskningspraksis. I kodeksen anbefales etablering af formelle instanser på de enkelte universiteter til behandling af sager om tvivlsom forskningspraksis. P.t. er sådanne praksisudvalg etableret på alle danske universiteter på nær DTU. Desuden anbefales etablering af de kurser i ansvarlig forskningspraksis, som nu er obligatoriske for de fleste danske ph.d.-studerende. I forlængelse af kodeksen har fx Aarhus Universitet endvidere udarbejdet en "politik for forskningsintegritet, forskningsfrihed og ansvarlig forskningspraksis" og et omfattende institutionelt apparat til rådgivning om ansvarlig forskningspraksis, pres på forskningsfriheden m.v.¹

Baggrunden for kodeksen var i ret høj grad den konkrete skandale på Københavns Universitet om Milena Penkows videnskabelige uredelighed (se fx Jensen et al. 2018, s. 33-34). Men kodeksen må også ses som svar på nogle mere generelle udfordringer, som i en nylig rapport

om praktisering af forskningsintegritet i Danmark formuleres således:

There was a concern that the incentives and pressures of new governance systems might lead academics to engage in not only severe breaches (such as fraud and falsification) but more everyday questionable research practices 'QRPs' (Douglas-Jones & Wright 2021, s. 13).

Hvor Penkova-sagen og lignende sager kan ses som eksempel på et *indre* pres på forskningsintegriteten fra "brodne kar" i forskerstanden, tales der her om et *ydre* pres fra nye styringslogikker, ledelsesregimer og ikke mindst finansieringsformer med dertil hørende incitamentsstrukturer og normer. Det skal jeg om lidt gøre nærmere rede for og diskutere, men først vil jeg beskrive en nylig, konkret case, som jeg tror kan hjælpe til at fokusere diskussionen.

3. "Redeskidersagen"

I 2016 publicerede en gruppe forskere fra Aarhus Universitet (AU) en opsigtsvækkende artikel i *Nature*, et af de førende tidsskrifter for naturvidenskabelig forskning. Artiklen påviste, at mennesker løser opgaver bedre end en computer-algoritme i et komplekst computerspil. Artiklen blev i første omgang genstand for stor bevågenhed i diskussionen om kunstig intelligens, men også tidligt udsat for kritik fra internationale fagfæller, som fandt resultaterne ikke bare overraskende, men uplausible og derfor bad om adgang til datamaterialet. Da det efter en rum tid lykkedes, kunne forskernes kolleger påvise en banal fejl i datagrundlaget, som fuldkommen rev tæppet væk under artiklens konklusion. Data viste faktisk det modsatte, og

resultatet blev, at artiklen måtte tilbagekaldes, fordi dens resultater ikke var gyldige.

Så langt, så godt. Det er umuligt fuldkommen at undgå den slags fejl, men det gavner selvsagt ikke videnskabens renommé, hvis der bliver for mange af dem. Problemet er endvidere, at en tilbagekaldt artikel kan have fået sit eget liv, ved at der bliver henvist til den, eller ved at dens konklusioner anvendes i andre forskningsprojekter, videnskabelige ræsonnementer eller offentlige debatter. Af den grund er det vigtigt, at sådanne fejl bliver påvist, at resultaterne i form af publikation m.v. tilbagekaldes hurtigst muligt, og at dette kommunikeres til forskningsmiljøet og offentligheden på åben og ansvarlig vis.

Det sidste var imidlertid ikke tilfældet her og gav anledning til en separat kritik. De ansvarlige forskere reagerede på anmodningen om deling af data og på påvisningen af den fejlagtige registrering med en sådan træghed, at der gik tre et halvt år, før artiklen blev trukket tilbage. Forfatterernes håndtering blev siden af universitetets praksisudvalg kategoriseret som tvivlsom forskningspraksis. Sagen var vel at mærke ikke, at man havde fordrejet, fabrikeret eller plagieret sine data, men at man efterfølgende ikke levede op til de krav om åbenhed og ansvarlighed i forhold til sine forskningsresultater, som står centralt i forskningens *etos*, og som nævnt også er skrevet ind den danske kodeks for forskningsintegritet. Man havde således forpurret en væsentlig del af den videnskabelige proces, nemlig den åbne og ansvarlige diskussion af sine resultater med fagfæller (og andre). Noget tyder desuden på, at de pågældende forskeres hjemminstitut gjorde en

Den danske kodeks for integritet i forskning etableredes i 2014 en mere formel og almen standard for **god forskningspraksis på danske universiteter.**

del for at dysse sagen ned med henblik på at beskytte instituttets og universitetets renommé. Ikke overraskende blev resultatet snarere det modsatte.

En mere lokal udløber af sagen vil her blive genstand for særlig interesse. Blandt kritikerne af artiklen var også tre professorer fra forfatterens eget institut på AU. Disse forskere, som involverede sig i en kritisk fagfællebedømmelse, blev genstand for voldsomme beskyldninger fra bestyrelsesformanden i Carlsberg-fondet, der tidligere havde givet en millionbevilling til en af de centrale forskere bag *Nature*-artiklen (og bl.a. motiveret i denne prestigøse publikation). Bestyrelsesformanden reagerede med stærk irritation på kritikken og betegnede i en mail til forskernes dekan kritikerne som "bavianer" og "redeskidere", og derfor kendes sagen nu populært som "redeskidersagen" (Højsgaard 2021). Jeg vil dog af æstetiske grunde omtale den som *Nature*-sagen i det følgende. Han sagde

endvidere om kritikerne, at de havde "for altid fået et minus i min karakterbog". Ikke særligt betryggende, hvis den pågældende bog tilhører en person med betydelig magt over fremtidig forskningsfinansiering. De kritiske forskeres dekan ytrede på sin side et ønske om at "tape fleres mund til med gaffatape og binde deres hænder på ryggen" (Lund & Holm 2021).

Da sagen kom frem, fik både bestyrelsesformanden og dekanen travlt med at trække i land. De undskyldte for ordvalget og gjorde gældende, at der havde været tale om en privat, uformel udveksling af frustrationer. Dog var selve "redeskideri"-mailen afsendt fra fondets mailadresse og gav dermed uvægerligt et mere officielt indtryk. Dekanen forsøgte at imødekomme krav om en mere tydelig opbakning til de kritiske forskere, som følte sig intimideret af udsagnene i mailkorrespondancen. 26 forskere fra Biologisk Institut udtalte således: "Når vi

ser, at ansatte risikerer repressalier for at udføre deres pligt som forskere, frygter vi, at den mest basale forudsætning for god og redelig forskning er truet." (Andersen 2021). Dekanen måtte også erklære sig forpligtet til at beskytte forskningsintegriteten imod påvirkning fra økonomiske interesser, bl.a. som svar på, at en professor på instituttet udtalte, at "Vi føler os dårligt tilpas, når pengene og det, at AU ikke må komme i avisen, er vigtigere end sandheden" (Pedersen 2021; Højsgaard 2021).

4. Forskningsinstitutionen: to idealtyper

Der er nogle helt almene moraler, man kan uddrage af den slags historier, herunder at det aldrig er forsvarligt og sjældent formålstjenligt, at institutioner dækker over egne fejl; at det fordrejer en sag at slå løs på budbringerne; at armslængdeprincipper også gælder efter fyraften; m.fl.

En stor og stadigt større del af universiteternes finansiering kommer fra eksterne fonde og politiske institutioner (fx EU), som i reglen efterspørger forskningsprojekter **knyttet op på konkrete samfundsmæssige udfordringer.**

Eftersom historien udspillede sig på mit eget universitet, kunne man få den tanke, at jeg nu også gør mig selv til redeskider. Som det vil fremgå, er hensigten imidlertid at modvirke en langt alvorligere form for redeskideri. Jeg vil således gøre gældende, at sagen ikke bare illustrerer, men må anses for symptomatisk for en dramatisk forandring af vilkårene for universitetsforskningen i de seneste par årtier, og at disse forandrede vilkår bl.a. sætter forskningsintegriteten under pres ved at gøre det mere nærliggende for forskere at gå på kompromis med standarder for god videnskabelig praksis. Hensynet til forskningsprocessens integritet taler derfor for at være særlig opmærksom på disse institutionelle forhold. De mere lokale forhold i øvrigt og de personlige relationer og dynamikker mellem sagens aktører vil jeg derfor i det store og hele lade ligge i den følgende analyse.

En stor og stadigt større del af universiteternes finansiering kommer fra eksterne fonde og politiske institutioner (fx EU), som i reglen efterspørger forskningsprojekter knyttet op på konkrete samfundsmæssige udfordringer. Typisk hverves forskere fra en række forskellige videnskaber til at gennemføre mere eller mindre kortvarige projekter, løsrevet fra deres oprindelige fag. Man kan således tale om, at universiteterne i de seneste årtier har bevæget sig fra overvejende at være *videnskabsinstitutioner* organiseret i institutter for stabile og veldefinerede videnskabelige discipliner (biologi, filosofi, antropologi, kemi, astronomi osv.) til i stigende grad at være *forskningsinstitutioner*, der falbyder "forskning i løs vægt" i langt mere midlertidige og flydende institutionelle rammer og disciplinære forankringer (Fink 2017, s. 4). Det skal straks pointeres, at der her er tale om to idealtyper, og at bevægelsen

er en bevægelse ad et kontinuum. Men retningen er i mine øjne entydig.

En klar, nyere formulering af det klassiske, videnskabsforankrede universitetsideal finder man i De europæiske universiteters *Magna Charta* fra 1988. Her formuleres principperne om 1) selvstyre og uafhængighed af enhver politisk, økonomisk og ideologisk magt, 2) undervisnings- og forskningsaktivitetens uløselige forbundethed, 3) forsknings-, undervisnings- og uddannelsesfrihed samt 4) fri udveksling af information og dokumentation (Observatory Magna Charta Universitatum 2018). Principperne repræsenterer selvsagt et aldrig fuldt ud realiseret ideal:

Universities have always been deeply dependent on external authorities, research and teaching have often in reality been separated, both research

and teaching have at times been strongly determined by political or economic interests, and narrowness in scope and secrecy about new ideas is not unheard of (Fink 2019, s. 38).

Det nye er, at fravigelser fra idealet ofte er blevet en betingelse for succes. Fx var underskriverne af charteret i sin tid mest bekymret for *undervisning uden forskning*, dvs. varetagelse af universitetsundervisning af løst ansatte akademikere uden forskningspligt og -ret. Siden er situationen i højere grad præget af *forskning uden undervisning*, fordi forskere kun modtager eksterne bevillinger under forudsætning af, at de helt fritages fra undervisning. Forskning og undervisning, som i charteret fremhæves som intimt forbundne, er mange steder blevet selvstændige søjler. Det er et problem, for så vidt en universitetsuddannelse udmærker sig ved forskningsbaseret undervisning, og at man kan fæste lid til, at universitetskandidater er blevet udprøvet til højeste internationale niveau i en viden, der er forankret i aktiv og aktuel videnskab.

Med til den klassiske model er en vision om et suverænt og selvstyrende professionelt fællesskab af ligeværdige medlemmer, en "republik for de lærde". Selv om der igen langt fra er tale om et fuldt ud realiseret ideal, er det immervæk en stærk norm på universiteterne, at statushierarkier ikke bør have indflydelse i faglige diskussioner, og det sker da jævnt hen, at en begavet ph.d.-studerende sætter en måske lovlig magelig lektor på plads.

I og med at væsentlige dele af universiteternes forskning afhænger af eksterne

fonde, der ofte investerer betragtelige summer til individuelle eliteforskere med tilknyttede juniorforskere i midlertidige stillinger, siger det sig selv, at man ikke kommer nærmere idealet om det selvstyrende og egalitære forskerfællesskab. I *Nature*-sagen er det værd at bemærke, at de udskældte kritikere var tre professorer i faste stillinger øverst i det akademiske hierarki. Når selv de følte sig intimiderede og mangelfuldt bakket op af deres ledelse, er det nærliggende at formode, at en ph.d.-studerende eller postdoc i midlertidig projektansættelse vil tænke sig om mere end én gang, før hun fører en tilsvarende kritik frem.

Der er især to karakteristika ved den nuværende finansieringssituation, jeg finder værd at fremhæve. Det ene er den tidsmæssige *acceleration*: Tidshorisonten i eksternt finansierede projekter er sjældent længere end ganske få år. Dette er vitterlig et nyt vilkår på godt og ondt. I mit eget fag, filosofi, er det langt fra noget særsyn, at udviklingen af de vigtigste forskningsresultater i form af fx de mest toneangivende og frugtbare teorier står på gennem årtier. Ikke alene lægges der dermed et udtalt tidspres på at få projekterne ført frem til klare og veldefinerede resultater og få disse publiceret, formidlet og kommunikeret til relevante interessenter. Der er i reglen også krav eller forventninger om løbende kommunikation af projektets fremskridt og nytteværdi.

Det andet karakteristikon er den stærkt forøgede *konkurrence* på alle niveauer af universitetsverdenen: universiteterne indbyrdes, mellem fakulteter, institutter og forskningscentre og mellem det stigende antal forskere, hvis fortsatte

karriere afhænger af stadigt nye fondsansøgninger. Da det er en særdeles kompleks og arbejdstung proces at komme igennem med en ansøgning, skal man, så snart man har sikret sig ét projekt, straks i gang med at søge penge til det næste. Og så håbe, at tilpas mange af ens konkurrenter (dvs. ens forskerkolleger) mislykkes med deres. Situationen indbyder til at fremhæve egne fortræffeligheder og bemægtige sig pladsen i forskningsfondenes rampelys:

I en verden, hvor der kræves banebrydende forskningsresultater for, at man kan opnå finansiering til sin forskning, skabe sig en karriere, tiltrække sig den nødvendige opmærksomhed og de eftertragtede priser, er der pres på for at oversælge (Koefoed 2021).

I lyset af den her beskrevne situation kan det på en måde ikke undre, at dårlige nyheder om igangværende projekter ikke er velkomne. Ud fra et rent videnskabeligt synspunkt er det ellers langt fra nogen ulykke, at en hypotese viser sig uholdbar eller ufrugtbar eller slet og ret bliver gendrevet. De fleste universitetsforskere er formentlig bekendt med den østrigske videnskabsteoretiker Karl Poppers (1902-94) tese om, at videnskabelige fremskridt afhænger af "dristige gæt" og "hårde gendrivelsler" (Popper 1963). Den store bevågenhed fra bevillingsgivere og politikere medfører imidlertid, at man nødvendigvis må gøre sig tanker om, hvordan sådanne udeblevne succeser tager sig ud i deres øjne. Man kan da heller ikke beskyldes Aarhus Universitet for at have udbasuneret nyheden om *tilbagekaldelsen* af *Nature*-artiklen med samme fanfare, som da den oprindeligt blev antaget.

5. Forskningens normative grundlag

Hvad angår det normative grundlag ytrer overgangen fra videnskabsinstitution til forskningsinstitution sig også umiddelbart i en begrebslig forskydning. Det tidligere anvendte begreb om *videnskabsetik* er nu næsten fuldkommen afløst af *forskningsetik*. I universitetsloven kan man i § 2, stk. 2 (med en formulering, der skriver sig tilbage til 2003) stadig læse, at "Universitetet skal værne om universitetets og den enkeltes forskningsfrihed og om videnskabsetikken" (Universitetsloven 2019). Hvor "videnskabsetik" i det store og hele blev forstået som implicit, ikke-formaliseret og forankret i konkrete fags metodologi og forskningspraksis, har det nyere fokus på forskningsetik som nævnt ført til en officiel *kodeks* og en omfattende institutionel oprustning. Der er dog næppe mange, der for alvor tror, at en nedskrevet kodeks og et sanktions-system i sig selv gør forskerne mere ansvarlige eller væsentligt styrker deres faglige integritet. Uden den just nævnte konkrete forankring i tilpas stærke fagfællesskabers metoder og forskningspraksis kan regler og sanktioner i bedste fald kun afværge de mest spektakulære ulykker. Det forholder sig nok med forskningsintegriteten, som det forholder sig med friheden ifølge en berømt tale af den amerikanske jurist Learned Hand (han hed faktisk sådan):

I often wonder whether we do not rest our hopes too much upon constitutions, upon laws and upon courts. These are false hopes [...]. Liberty lies in the hearts of men and women; when it dies there, no constitution, no law, no court can even do much to help it (Hand 1944).

Der kan m.a.o. være gode grunde til at komme nogle spadestik dybere ned i

forskningsetikken, og det vil jeg forsøge at gøre med nogle overvejelser, der er analoge til filosofiske overvejelser inden for professionsetik. Principper i stil med *ærlighed*, *gennemsigtighed* og *ansvarlighed*, mere specifikke fagets retningslinjer og procedurer til håndtering af uetisk praksis har nemlig længe været kendt inden for fx advokatgerningen, lægegerningen og en række andre sundhedsprofessioner (for lægegerningens vedkommende findes sådanne dokumenter helt tilbage til oldtiden). Men hvilken *funktion* tjener sådanne retningslinjer egentlig?

Historisk har professionsetik haft tre grundlæggende forskellige, igen idealtypiske, funktioner og udformninger (Luban 2003). Den kan være udformet som en *standsetik* med sigte på at beskytte professionen imod uautoriserede fribyttere, kvaksalvere og dårlig omtale eller en *code of conduct* med sigte på at holde professionsudøverne på dydens smalle sti og afholde sig fra at misbruge deres magt og privilegier. Men den kan endelig have form af et *etisk værdigrundlag*, som begrunder standens integritet og de kodificerede begrænsninger ved at henvise til det højere gode, hvis efterstræbelse og beskyttelse er professionens egentlige *raison d'être* og tillige det professionelle livs attraktion for professionsudøveren.

For diverse hjælpeprofessioners vedkommende består disse højere goder i grundlæggende forudsætninger for eller elementer i et godt liv for modtagerne af den professionelle hjælp. Jeg refererer her til elementer som sundhed, social velfærd eller aktivitet og deltagelse i hverdagslivet. Professionsetik bliver i dette perspektiv ikke primært et statisk

regelgrundlag, men en vedvarende, dynamisk refleksion over professionens kerneydelse og grundværdier (Dige 2014). Selv om profession som forsker ikke er en hjælpeprofession, handler det for forskningsetikkens vedkommende også om at kigge bag om en overfladisk bekendelse til kodeksens principper og undersøge, hvilke normer der kan siges at være basale eller endog konstitutive for videnskabelig forskning.

Til dette formål er videnskabssociologen Robert Mertons artikel "The Normative Structure of Science" fra 1942 stadig en klassisk kilde. Merton oplevede også i sin tid videnskaben som under pres eller ligefrem angreb, nemlig fra totalitære, stærkt antividenskabelige politiske ideologier og erklærede derfor med en vis aktuel relevans:

An institution under attack must reexamine its foundations, restate its objectives, seek out its rationale. Crisis invites self-appraisal. Now that they have been confronted with challenges to their way of life, scientists have been jarred into a state of acute self-consciousness (Merton 1973, s. 267).

Videnskabens grundlag og rationale sammenfatter Merton som videnskabens *etos*, der udgøres af fire grundværdier eller "institutionelle imperativer", der kan sammenfattes i akronymet CUDOS: *Communism*, *Universalism*, *Disinterestedness* og *Organized Skepticism*. "Kommunisme" forstås Merton i en ikke-teknisk, udvidet forstand: fællesje over goder (han omdøbte siden værdien til *communalism* for at undgå forvirring og unødige kontrovers). Videnskabelig viden, videnskabelige hypoteser, teorier og begreber er fællesje, som ingen

I lyset af den her beskrevne situation kan det på en måde ikke undre, at **dårlige nyheder om igangværende projekter ikke er velkomne.**

kan påberåbe sig eneret til. "Newtons love" henviser til ophavsmanden, ikke ejersmanden. Det er *derfor* åbenhed og gennemsigtighed er (bør være) ufravigelige principper: Videnskabelige erkendelser, såvel dens processer som dens resultater, skal lægges frit og åbent frem, så alle kan få gavn af dem. Universalisme er først og fremmest udtryk for et grundlæggende lighedsideal, som var under morderisk angreb på Mertons tid: Alle mennesker med de fornødne evner har adgang til en videnskabelig karriere, og alle videnskabsfolk kan bidrage til videnskaben på lige vilkår uanset race, køn eller social og økonomisk status. Merton gør klart, at upartiskhed ikke involverer en ide om, at forskere ikke er *motiveret* af interesser, fx i opnåelse af viden, at gavne menneskeheden eller ren og skær nysgerrighed. Upartiskheden angår i stedet et ideal for *institutionel kontrol*, nemlig det, vi kender som fagfællebedømmelse: den uvildige, kritiske granskning af forskerkollegers metoder og resultater. Den organiserede skepsis er, siger han, både et metodologisk og institutionelt mandat. Den

er en afvisning af enhver dogmatisme eller privilegering af nogen forskere eller forskningsprogrammer eller paradigmer. Han bemærker, igen med en vis aktuel relevans:

[...] skepticism threatens the current distribution of power. Conflict becomes accentuated whenever science extends its research to new areas toward which there are institutionalized attitudes or whenever other institutions extend their control over science. In modern totalitarian society, anti-rationalism and the centralization of institutional control both serve to limit the scope provided for scientific activity (ibid., s. 278).

Nature-sagen indebar et brud på alle fire CUDOS-normer, og det er formentlig en væsentlig del af forklaringen på, at den vakte så megen forargelse i forskerkredse: Tilbageholdelse af data forbyrder sig mod normen om fællesje. Det implicitte lighedsideal i normen om universalisme fortrænges, hvis nogle forskere positioneres som vigtigere end andre, fx således at de fortjener

en særlig beskyttelse mod faglig kritik. Normen om upartiskhed kan ikke indfris, hvis fagfæller ikke har adgang til data, undersøgelsesdesign m.v. Normen om organiseret skepticisme måtte tilsyneladende vige for beskyttelsen af de partiske interesser i forskernes og institutionens renommé.

Mertons CUDOS-normer er imidlertid ikke enerådende, hverken i teori eller praksis. Andre videnskabssociologer har gjort *modnormer* til Mertons gældende. Ian Mitroff formulerede således i 1974, på grundlag af et studium af forskere i NASA's Apollo-program, diametrale modnormer til Mertons (gengivet i Anderson et al. 2010, s. 3-4). Påstanden er, at succes inden for den type af direkte anvendt og målrettet forskning kræver, at forskerne tværtimod lever op til normer om hemmeligholdelse, partikularisme, egeninteresse og organiseret dogmatisme (Emmecke 2011, s. 3-4).

Et lidt mere fritstående sæt af modnormer blev i 2000 præsenteret af John Ziman i bogen med den sigende titel

Real Science under akronymet PLACE: *Proprietary*, dvs. videnskabelige resultater behandles som beskyttet ejendom; *Local*, dvs. forskere fokuserer på forholdsvis begrænsede og overskuelige, frem for mere generelle og dybtgående, forskningsspørgsmål, fordi resultater skal opnås inden for en på forhånd fastlagt projektperiode. Med Hans Finks rammende beskrivelse:

Den voldsomt stigende specialisering har medført, at man trænger frem til forskningsfronten på snævrere og snævrere frontafsnit og bliver klogere og klogere på mindre og mindre med risiko for samtidigt at blive dummere og dummere om mere og mere (Fink 2017, s. 5-6);

Authority, dvs. en hierarkisk videnskabelig autoritet, hvor nogle forskere immuniseres for kritik; *Commisioned*, dvs. forskningen er "bestilt" af fonde, politiske institutioner og interesseorganisationer med "strategiske" målsætninger og derfor ikke upartisk; *Expert*, dvs. forskere værdsættes som eksperter, der står til rådighed som rådgivere, kommentatorer og formidlere snarere end originale intellektuelle opdagelsesrejsende. I senere af Mertons skrifter repræsenterede O'et i CUDOS i øvrigt tillige *Originality* (for en fylldig diskussion af normer, modnormer og supplerende normer, se Anderson et al. 2010 og Emmecke 2011).

Det er ikke svært at se, hvordan modnormerne gjorde sig gældende i *Nature*-sagen. Her gik praksisudvalgets kritik på, at forfatternes håndtering tangerede hemmeligholdelse, ikke af forskningsresultaterne, men af den kritiske fagfællebedømmelse. "Rekvirenten" så sig øjensynlig i sin gode ret til at blande sig i den uafhængige vurdering. Og endelig

kan man i det mindste overveje, om det pågældende forskningsprojekt var blevet så specialiseret og introvert, at man overså nærliggende grunde til skepsis. Noget lignende – og det, der er værre – er i det mindste ikke ukendt i forskningens historie.

Lad mig knytte to afsluttende bemærkninger til overvejelserne om normer vs. modnormer. For det første er de i en del tilfælde ikke nødvendigvis uforenelige (Emmecke 2011). Fx kan forsvarligheden af hemmeligholdelse vs. åbenhed og fælleseje knyttes til forskellige dele af forskningsprocessen; rent begrebsligt er der intet modsætningsforhold mellem at have et universalistisk sigte og at beskæftige sig med lokale og partikulære forhold; man kan godt have et egeninteresseret mål om en succesfuld akademisk karriere, uden at det stiller sig i vejen for normen om upartiskhed.

Når det er sagt, gælder det for det andet, at forholdet mellem normer og modnormer ikke er symmetrisk. Det er modnormerne, der er sekundære og i en vis forstand "snylter" på de ideelle normer. Apollo-forskerne kunne kun slippe af sted med deres "etos" (for så vidt den er korrekt udlagt af Mitroff), fordi de byggede videre på grundforskning og videnskabelig viden opnået på behørig vis. At modnormerne er i bedste fald sekundære viser sig også ved, at ingen akademiske forskere i realiteten står på mål for dem. *Nature*-sagen viser med al tydelighed, at når de ideelle normer og standarder brydes, er fordømmelsen enstemmig, og man forsvarede sig med undskyldninger, ikke ved at gøre modnormer gældende.

6. Afrunding

Et nyligt forskningsprojekt har afdækket, hvordan danske ph.d.-studerende oplever sig placeret i bunden af et veletableret akademisk hierarki, at de befinder sig i et spændingsfelt mellem bestræbelsen på at være ansvarlige forskere og at positionere sig i et konkurrencepræget forskningssystem, og at de stillet over for universiteternes incitamentsstrukturer giver udtryk for frustration og sågar apati (Douglas-Jones & Wright 2021, s. 46-47). Tilmed bliver mange andre universitetsansattes situation at ligne med de ph.d.-studerendes. Som tidligere antydet lider ideen om akademiske ligemænd og den åbne og ligeværdige fagfællebedømmelse under, at stadigt større dele af forskningen varetages af et akademisk *prekariat*: forskere, der er ansat i midlertidige stillinger i midlertidige institutionelle rammer.

Udfordringen er bl.a., at Learned Hand kun havde fat i én, om end væsentlig, forudsætning for opretholdelse af sociale værdier: at de har en plads i individers hjerter. Men faglig integritet og ansvarlig praksis er frem for alt noget, der opretholdes i stabile og reflektive fællesskaber. Hvis individuelle forskere i stedet flyder ud og ind af midlertidige projekter, som oven i købet kan have skiftende fagvidenskabelige og metodologiske grundlag, bliver det vanskeligt at opbygge det solidariske fagfællesskab, der synes en forudsætning for at ramme balancen mellem nulsums-konkurrence og destruktiv kritik på den ene side og repressiv tolerance og fagligt tunnelsyn på den anden.

Historisk har **professionsetik** haft tre grundlæggende forskellige, igen idealtypiske, funktioner og udformninger.

Prekariatet giver i mange sammenhænge ulige betingelser for at holde den akademiske fane højt. Selv om de også bliver pressede på den front, er det fx lettere for fastansatte forskere at forblive lydhøre og tøvende i en forskningsproces, hvor bestemte forventninger gøres gældende af eksterne interessenter eller ligefrem er skrevet ind i forskningsprojektet på forhånd (for tøven som etik, se Kofoed & Staunæs 2014). Denne essentielle refleksivitet har de prekært ansatte ikke nødvendigvis hverken tid eller akademisk kapital til at insistere på. Som en deltager på et af AU's kurser i forskningsintegritet og etik formulerede det: *You just go with the flow*. Det kan være en gratis omgang for en fastansat lektor at holde CUDOS-fanen højt, når de, der skal føre den videre, er et helt andet PLACE. Løsningen er dog næppe at leve efter PLACE-normerne som juniorforsker og CUDOS-normerne som seniorforsker, for til den tid har man så nok glemt dem.

Løsningen må i stedet være at etablere og styrke kollegiale fora for den nødvendige, fagligt forankrede refleksion

over forskningsintegritet. I virkeligheden burde det være det væsentligste formål med kurser i ansvarlig forskningspraksis at etablere et sådant refleksionsrum mere end at *instruere* i diverse kodekser og regelsæt. Det bør også være et særligt fokusområde for de efterhånden mange sammenhænge, hvor forskning praktiseres uden for en stabil fagvidenskabelig ramme, at muliggøre disse essentielle fælles refleksioner frem for at overlade det til den enkelte forskers mavefølelse.

Som det fremgår af *Nature*-casen og andre iagttagelser nævnt i det foregående, er der meget, der tyder på, at modnormer til Mertons gør sig gældende i en del sammenhænge og dermed gør det uklart, over for hvem og hvordan man skal være ærlig, gennemsigtig og ansvarlig. Spørgsmålet er imidlertid, om de ændrede betingelser for ansættelser, finansiering m.m. for alvor bør rykke ved normerne for *universitetsforskning*. Svaret afhænger i høj grad af, om man vil acceptere, at universiteterne blot er forskningsorganisationer, der tilbyder midlertidige forskerhoteller i fri konkur-

rence med fx forskningsafdelinger i private firmaer og konsulenthuse, eller om man fastholder ideen om universiteterne som videnskabsinstitutioner, hvis forskning opnår en særlig troværdighed netop i kraft af de videnskabelige krav om åbenhed, fagfællebedømmelse og upartiskhed. Når det kommer til stykket, er alene det sidstnævnte svar holdbart. I hvert fald kan jeg sige, at det i modsat fald bliver uden mig. Jeg ved af personlig erfaring, at det bærer belønningen i sig selv at forske under vilkår, der gør overholdelse af *den danske kodeks* ikke blot mulig, men simpelt hen en *no-brainer*, som de unge siger. Og jeg ved, at det også er det, der dybest set driver værket for de forskningskolleger, jeg er i kontakt med. Jeg oplever også, at der er et stort mål af den modstandskraft mod desintegrerende påvirkninger, jeg nævnte indledningsvis. Man bør imidlertid ikke tro, at målet er udtømmeligt. I den forstand er forskningsintegritet også et afgørende personligt anliggende, hvor det ikke kan være hip som hap, om man tilslutter sig det ene eller andet sæt normer.

REFERENCER

Andersen, M.G. (2021). 26 forskere udtrykker i brev "dyb bekymring" over ledelsens håndtering og langsommelighed i sag om tvivlsom videnskabelig praksis. *Omnibus*, 18. feb. 2021. Hentet fra <https://omnibus.au.dk/arkiv/vis/artikel/26-forskere-udtrykker-i-brev-dyb-bekymring-over-ledelsens-haandtering-og-langsommelighed-i-sag-om-t/>

Anderson, M., Ronning, E.A., DeVries, R. & Martinson, B.C. (2010). Extending the Mertonian Norms: Scientists' Subscription to Norms of Research. *J Higher Educ.* 81(3), 366-393. doi:10.1353/jhe.0.0095.

Dige, M. (2014). Professionernes etiske kerne. *Etikk i Praksis. Nordic Journal of Applied Ethics*, 8(2), 4-22.

Douglas-Jones, R. & Wright, S. (2021). *Practicing Integrity: Exploring Research Integrity in Denmark*. Aarhus: Aarhus Universitet.

Emmecke, C. (2011). Tilslutter forskere sig de samme normer for videnskab? *Videnskab.dk*. Hentet fra <https://videnskab.dk/forskerzonen/naturvidenskab/tilslutter-forskere-sig-de-samme-normer-for-videnskab>

Fink, H. (2003). Universitetsfagenes etik. I H. Fink, P.C. Kjær-gaard, H. Kragh & J.E. Kristensen, *Universitet og videnskab: Universitetets idéhistorie, videnskabsteori og etik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Fink, H. (2017). Om dannelse på et forskningsuniversitet. I S.N. Larsen & J. Raahauge (red.), *Dannelse på universitetet – fordringer og udfordringer*. Brønderslev: Sophia.

Fink, H. (2019). Classical Ideals in the Modern Research University. *Danish Yearbook of Philosophy*, 52, 38-41.

Hand, L. (1944). The Spirit of Liberty. *Digital History*, ID 1199. https://www.digitalhistory.uh.edu/dispatch_textbook.cfm?smtID=3&psid=1199

Højsgaard, L. (2021). Medarbejdere kræver ledelsesopbakning til forskerne, som Besenbacher kaldte "redeskidere". *ForskerForum*, 341, 6.

Jensen, K.K., Whiteley, L. & Sandøe, P. (2018). *RCR – A Danish textbook for courses in Responsible Conduct of Research*, 4th ed. København: University of Copenhagen. Kan downloades fra www.ifro.ku.dk

Koefoed, N.J. (2021). Hård kritik af Aarhus Universitet: Ved ledelsen overhovedet, hvordan den skal håndtere tvivlsom forskning? *Berlingske*, 29. jan. 2021, sekt. 1, 28.

Kofoed, J. & Staunæs, D. (2014). En etisk forsvarlig tøven. I L. Tanggaard, F. Thuesen & K. Vitus (red.), *Konflikt i kvalitative studier*. København: Hans Reitzels Forlag.

Luban, D. (2003). Professional Ethics. I R.G. Frey & C.H. Wellman (eds.), *A Companion to Applied Ethics*. Oxford: Blackwell.

Lund, M. & Holm, L.T. (2021). Kritik af forskerfejl vakte dyb vrede: Kritikere blev kaldt "redepressere" og bavianer. *Berlingske*, 17. jan., 2021, sektion 1, 20.

Merton, R.K. (1973) [1942]. The normative structure of science. I *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, 265-278. Chicago: Chicago University Press.

Observatory Magna Charta Universitatum (2018). *De europæiske universiteters Magna Charta*. Bologna 1988. <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum>

Olesen Larsen, P. & von Ins, M. (2010). The rate of growth in scientific publication and the decline in coverage provided by Science Citation Index. *Scientometrics*, 84(3), 575-603.

Pedersen, K. (2021). Dekan: Jeg beklager upassende formulering – og ser frem mod løsning af sag om forskningsintegritet. *Faculty of Natural Science* (Aarhus Universitet), 18. jan. 2021. Hentet fra <https://nat.medarbejdere.au.dk/nyheder-og-arrangementer/nyheder/vis/artikel/dekan-jeg-beklager-upassende-formulering-og-ser-frem-mod-loesning-af-sag-om-forskningsintegritet/>

Popper, K. (1963). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. Oxford: Routledge Classics.

Skjødt, M.V. (2021). Kritiske forskere blev kaldt for "redeskidere" og "bavianer, der burde have et gok i nødden". *ForskerForum*, 340, 18.

Sørensen, J.J., Pedersen, M.K., Munch, M., Haikka, P., Jensen, J.H., Planke, T., ... Sherson, J.F. (2016). Exploring the quantum speed limit with computer games. *Nature*, 532, 210-213. *Retracted* 22/7 2020.

Uddannelses- og Forskningsministeriet (2014). *Den danske kodeks for integritet i forskning*. <https://ufm.dk/publikationer/2015/filer/file>

Uggerhøj, U. & Pedersen, K. (2021). Ledelseshåndtering af forløb. *Faculty of Natural Science* (Aarhus Universitet), 3. feb., 2021. Hentet fra <https://nat.au.dk/om-fakultetet/nyheder/nyhed/artikel/ledelsessaandtering-af-forloeb/>

Universitetsloven (2019). Bekendtgørelse af lov om universiteter (universitetsloven). LBK nr 778 af 07/08/2019. Hentet fra <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2019/778>

NOTER

¹ Henvisninger til relevante dokumenter og det institutionelle apparat er samlet på AU's hjemmeside: <https://medarbejdere.au.dk/administration/forskning-talent/ansvarligforskningspraksis/>

Mange af artiklens overvejelser udspringer af drøftelser med deltagere på ph.d.-kurserne i forskningsintegritet og etik ved ARTS, AU. Særligt værdifuldt har i den forbindelse været samarbejde og samtaler med Jette Kofoed og Hans Fink, som begge har bidraget til dette tema-nummer.